

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Застрожнікової Катерини Сергіївни
«Кримінальне провадження в умовах особливого періоду», подану на
здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертації. Обрана тема дисертаційного дослідження «Кримінальне провадження в умовах особливого періоду» зумовлена масштабними трансформаціями, яких зазнала система кримінальної юстиції України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, тимчасової окупації частини території держави та тривалої дії правового режиму воєнного стану. За таких обставин органи досудового розслідування, прокуратури та суди в окремих регіонах були позбавлені можливості здійснювати свою діяльність у звичайному, нормативно визначеному порядку, що зумовило необхідність адаптації окремих механізмів кримінальної процесуальної форми до надзвичайних умов.

Одним із ключових викликів у цих умовах стало забезпечення безперервності досудового розслідування та судового розгляду за одночасного збереження належного рівня гарантій прав і свобод людини. Воєнний стан істотно ускладнив забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, збирання та збереження доказів, дотримання процесуальних строків, доступ до судів і державних інформаційних систем, проведення слідчих (розшукових) дій та здійснення судового контролю. Реакцією на ці обставини стало нормативне закріплення особливого режиму досудового розслідування і судового розгляду, покликаного забезпечити належне функціонування кримінальної юстиції в ситуаціях, коли застосування загального процесуального порядку є неможливим або істотно ускладненим.

Водночас запровадження спеціальних процесуальних механізмів не усуває необхідності дотримання засад верховенства права, законності, пропорційності та належного судового контролю. Розширення дискреційних повноважень окремих суб'єктів кримінального провадження, можливість тимчасового відступу від загальної процесуальної форми, зміна порядку застосування запобіжних заходів, використання дистанційних форм участі та модифікація

окремих елементів доказової процедури потребують чіткого визначення правових підстав, умов і меж їх застосування. За таких обставин принципового значення набуває пошук належного балансу між потребами забезпечення державної безпеки та необхідністю реального гарантування прав учасників кримінального провадження.

Наукова значущість обраної проблематики посилюється недостатнім рівнем її комплексного доктринального осмислення. Незважаючи на наявність значної кількості праць, присвячених окремим аспектам застосування ст. 615 КПК України, особливостям досудового розслідування, судового контролю, застосування запобіжних заходів та проведення процесуальних дій у період воєнного стану, низка концептуальних питань залишається дискусійною. Насамперед це стосується правової природи особливого періоду, його співвідношення з воєнним станом, місця особливого режиму в системі кримінального процесуального права, а також визначення критеріїв і меж допустимого відступу від загального порядку кримінального провадження.

Практична цінність дисертаційного дослідження визначається його спрямованістю на вирішення конкретних проблем правозастосування. Здобувачкою досліджено підстави та умови застосування особливого режиму, межі допустимого обмеження прав учасників кримінального провадження, особливості здійснення судового контролю, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій, використання дистанційних технологій, а також механізми адаптації судового розгляду. За результатами дослідження сформульовано пропозиції щодо внесення змін і доповнень до статей 104, 176, 199, 202, 236, 335, 615 та 616 КПК України, що підтверджує прикладну спрямованість одержаних результатів.

Отже, тема дисертації Застрожнікової Катерини Сергіївни є своєчасною, теоретично обґрунтованою та практично затребуваною. Її дослідження відповідає сучасним потребам розвитку кримінального процесуального законодавства України та правозастосовної практики й спрямоване на вдосконалення механізмів функціонування кримінальної юстиції в умовах особливого періоду.

***Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій,
сформульованих у дисертації***

Наукові положення дисертації Застрожнікової Катерини Сергіївни є належним чином обґрунтованими, а сформульовані висновки, рекомендації та пропозиції мають послідовний, логічний і самостійний характер. Зміст дисертаційної роботи охоплює основні теоретичні та прикладні аспекти здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду та відповідає визначеним у вступі меті й задачам дослідження.

Високий рівень обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується:

– належним визначенням мети, задач, об'єкта та предмета дослідження, що дозволило здобувачці послідовно розкрити правову природу особливого періоду, з'ясувати співвідношення воєнного стану та особливого режиму досудового розслідування і судового розгляду, а також дослідити основні напрями трансформації кримінальної процесуальної діяльності в умовах воєнного стану;

– логічною структурою роботи, у межах якої теоретико-правові засади кримінального провадження в умовах особливого періоду послідовно поєднані з аналізом механізмів адаптації досудового розслідування, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та функціональної трансформації судового розгляду;

– використанням широкої нормативно-правової та теоретичної бази, яку становлять положення Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України, законів і підзаконних нормативно-правових актів, міжнародних правових документів, практики Європейського суду з прав людини, законодавства зарубіжних держав, а також наукові праці з теорії права, кримінального процесу, кримінального та міжнародного права;

– застосуванням комплексу загальнонаукових і спеціально-юридичних методів дослідження. Зокрема, здобувачкою використано методи аналізу, синтезу, дедукції та аналогії, системно-структурний, формально-логічний, історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-юридичний, соціологічний, статистичний, логіко-нормативний методи та метод

модельовання. Їх застосування дало можливість комплексно дослідити як теоретичні основи особливого режиму кримінального провадження, так і практичні проблеми реалізації положень статті 615 КПК України;

— належною емпіричною основою дослідження, яку становлять результати анкетування 64 професійних суб'єктів кримінального провадження Київської, Полтавської та Вінницької областей, серед яких 27 слідчих Національної поліції, 19 прокурорів та 18 слідчих суддів, матеріали 83 кримінальних проваджень, статистичні дані судової влади та Офісу Генерального прокурора України за 2022–2025 роки, а також власний досвід роботи здобувачки на посаді судді.

Належний ступінь наукової обґрунтованості отриманих результатів підтверджується також тим, що здобувачка не обмежилася аналізом чинного законодавства, а критично дослідила проблеми його практичного застосування. У роботі проаналізовано механізми початку досудового розслідування за відсутності доступу до ЄРДР, тимчасової передачі окремих повноважень слідчого судді керівнику органу прокуратури, зупинення досудового розслідування, зміни підслідності, застосування запобіжних заходів, дистанційної участі учасників провадження, особливостей доказової процедури та цифрового збереження матеріалів кримінального провадження.

Обґрунтованими видаються положення дисертації щодо необхідності розмежування правової підстави та фактичних умов застосування особливого режиму. Здобувачка послідовно доводить, що сам факт запровадження воєнного стану не повинен автоматично зумовлювати застосування спеціальних процесуальних механізмів. Їх використання має ґрунтуватися на наявності конкретних, об'єктивно підтверджених процесуальних або територіальних обставин, які унеможливають здійснення кримінального провадження у загальному порядку.

Заслуговує підтримки й висновок здобувачки щодо виняткового та тимчасового характеру особливого режиму досудового розслідування і судового розгляду. У дисертації переконливо обґрунтовано, що такий режим не може розглядатися як самодостатній позаправовий механізм або як підстава для необмеженого розширення дискреційних повноважень владних суб'єктів.

Навпаки, його застосування має відповідати вимогам необхідності, пропорційності, юридичної визначеності та супроводжуватися процесуальними гарантіями недопущення свавільного обмеження прав людини.

Достатньо аргументованими є також положення щодо системоутворюючої ролі статті 615 КПК України в нормативному регулюванні особливого режиму. Здобувачкою запропоновано функціональну класифікацію її норм, що дозволяє систематизувати відповідні положення залежно від їх спрямованості на забезпечення процесуальної безперервності, регулювання строків і обмежень особистої свободи, трансформацію судового контролю та прокурорського нагляду, зміну доказової процедури, забезпечення процесуальних прав учасників, цифрове збереження матеріалів і функціонування судового провадження в умовах воєнного стану.

Окремо слід відзначити прикладний характер сформульованих у дисертації рекомендацій. Здобувачкою запропоновано конкретні зміни до кримінального процесуального законодавства, що стосуються фіксації технічної неможливості доступу до ЄРДР, удосконалення механізму передачі окремих повноважень слідчого судді прокурору, застосування та перегляду запобіжних заходів, забезпечення права на захист, регламентації проведення обшуку в разі виникнення загрози життю та здоров'ю учасників, а також низки інших питань правозастосування.

Таким чином, обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації Застрожнікової Катерини Сергіївни, забезпечується комплексним характером проведеного дослідження, належною теоретичною, нормативною та емпіричною базою, застосуванням відповідного методологічного інструментарію, критичним аналізом правозастосовної практики та послідовністю аргументації авторської позиції.

Достовірність та наукова новизна отриманих результатів.

Ознайомлення зі змістом дисертації Застрожнікової Катерини Сергіївни дає підстави стверджувати, що визначена у вступі мета дослідження в цілому досягнута, а поставлені задачі виконані. Це знайшло відображення в основних

положеннях роботи, сформульованих здобувачкою особисто та спрямованих на комплексне осмислення кримінального провадження в умовах особливого періоду, визначення правової природи особливого режиму досудового розслідування і судового розгляду та вдосконалення відповідних положень кримінального процесуального законодавства України.

Наукова новизна дисертації виявляється як у концептуальному підході до дослідження особливого режиму кримінального провадження, так і у запропонованих здобувачкою способах вирішення окремих теоретичних та практичних проблем. Дисертація є комплексним дослідженням нормативно-правових і прикладних питань, пов'язаних із функціонуванням кримінальної юстиції в умовах воєнного стану як складової особливого періоду, що дозволило сформулювати низку нових положень, узагальнень, практичних рекомендацій і законодавчих пропозицій.

До найбільш значущих положень наукової новизни слід віднести запропоноване здобувачкою співвідношення понять «кримінальне провадження в умовах воєнного стану» та «особливий режим досудового розслідування і судового розгляду». Перше поняття обґрунтовано визначено як більш широку, родову категорію, що охоплює всю систему кримінальної процесуальної діяльності в умовах воєнного стану, тоді як особливий режим розглядається як її видовий елемент, покликаний конкретизувати механізми адаптації окремих процесуальних процедур до надзвичайних умов. Такий підхід дозволяє чіткіше визначити місце особливого режиму в системі кримінального процесуального права та уникнути його ототожнення з усім кримінальним провадженням у період воєнного стану.

Наукову цінність становить сформульоване авторське визначення особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану як закріпленого у кримінальному процесуальному законодавстві України тимчасового порядку здійснення кримінального провадження, що передбачає нормативно визначені відступи від загальних процесуальних механізмів і гарантій задля забезпечення безперервності досудового розслідування та судового розгляду. Важливо, що здобувачка при цьому

акцентує не лише на функціональній доцільності такого режиму, а й на його винятковості, тимчасовості та необхідності наявності правових запобіжників від свавільного обмеження прав учасників кримінального провадження.

Заслуговує підтримки висновок щодо розмежування правових підстав та фактичних умов застосування особливого режиму. Здобувачка аргументує, що введення воєнного стану є лише нормативною передумовою для потенційного застосування спеціальних процесуальних механізмів, тоді як їх фактична реалізація має бути зумовлена конкретними процесуальними або територіальними обставинами, які об'єктивно унеможлиблюють використання загальної процесуальної форми. Така позиція має важливе значення для забезпечення правової визначеності та недопущення формального застосування положень статті 615 КПК України.

Окремої позитивної оцінки заслуговує запропонована класифікація норм статті 615 КПК України за функціональними критеріями. Зокрема, виокремлено положення, спрямовані на забезпечення процесуальної безперервності досудового розслідування; регулювання процесуальних строків та обмежень особистої свободи; трансформацію механізмів судового контролю та прокурорського нагляду; зміну доказової процедури; забезпечення процесуальних прав учасників; цифрове забезпечення кримінального провадження; а також функціонування судового провадження в умовах воєнного стану. Запропонована систематизація дозволяє розглядати статтю 615 КПК України як комплексний нормативний механізм, а не як сукупність окремих виняткових положень.

Науково обґрунтованими є положення щодо меж допустимого перерозподілу процесуальних повноважень в умовах воєнного стану. Здобувачка підтримує можливість тимчасового виконання окремих повноважень слідчого судді керівником органу прокуратури лише за умови реальної та документально підтвердженої неможливості здійснення судового контролю. Водночас наголошується на неприпустимості перетворення прокурорського контролю на повноцінний аналог судового контролю, а також обґрунтовується необхідність наступного судового перегляду рішень, прийнятих у такому порядку.

Практичне значення мають висновки щодо застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану. Здобувачкою критично оцінено безальтернативне застосування тримання під вартою до окремих категорій осіб та обґрунтовано необхідність збереження індивідуальної оцінки ризиків, передбачених статтею 177 КПК України, періодичного перегляду обґрунтованості подальшого тримання особи під вартою та можливості застосування менш суворого запобіжного заходу у випадку зміни відповідних обставин.

До положень, що мають очевидне прикладне значення, слід віднести також запропонований алгоритм проведення обшуку в умовах виникнення безпосередньої загрози життю та здоров'ю його учасників, зокрема у разі оголошення сигналу повітряної тривоги. Здобувачкою обґрунтовано можливість тимчасового переривання обшуку з подальшим його поновленням без отримання нової ухвали слідчого судді за умови належної фіксації причин, часу переривання та збереження процесуальної цілісності доказової інформації.

Позитивної оцінки заслуговують і положення щодо використання новітніх технологій під час проведення слідчих (розшукових) дій у небезпечних умовах, у тому числі безпілотних літальних апаратів, дистанційних засобів спостереження та цифрових технологій фіксації. Водночас здобувачка послідовно відстоює неприпустимість спрощення процесуальних гарантій до рівня, який може створити ризик порушення фундаментальних прав людини.

Значним є й блок наукових результатів, присвячених судовому розгляду в умовах воєнного стану. Здобувачкою досліджено зміну територіальної підсудності, проведення судових засідань у режимі відеоконференції, особливості зупинення судового розгляду у зв'язку з мобілізацією обвинуваченого, спеціальне судове провадження та доцільність запровадження спеціалізації суддів під час розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних із воєнними злочинами.

На основі виявлених проблем здобувачкою сформульовано систему пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства, зокрема внесення змін та доповнень до статей 104, 176, 199, 202, 236, 335, 615 та

616 КПК України. Такі пропозиції логічно випливають із проведеного дослідження та спрямовані на підвищення рівня правової визначеності, забезпечення належного балансу між публічними інтересами та правами людини, а також удосконалення практики застосування особливого режиму кримінального провадження.

Загалом ступінь наукової новизни дисертаційного дослідження, обґрунтованість сформульованих у ньому положень, висновків, рекомендацій і пропозицій відповідають характеру кваліфікаційної наукової праці на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Повнота викладення наукових результатів дисертації в опублікованих працях

Повнота викладення наукових результатів дисертації підтверджується тим, що основні наукові положення та результати дисертаційного дослідження відображено в 11 наукових публікаціях, серед яких 5 наукових статей – у вітчизняних виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 5 тез – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, а також 1 наукова стаття – у зарубіжному науковому правовому виданні, яка додатково відображає результати дослідження.

Зміст опублікованих праць відповідає темі дисертації та охоплює основні напрями проведеного дослідження, зокрема питання особливого режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану, зарубіжних моделей правового регулювання, дерогації прав людини, адаптації досудового розслідування та судового розгляду. Кількість, зміст і тематична спрямованість наукових праць свідчать про належну апробацію та достатню повноту оприлюднення основних результатів дисертаційного дослідження.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів

Отримані результати розширюють і доповнюють теоретичні положення науки кримінального процесу щодо здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду, правової природи особливого режиму досудового

розслідування і судового розгляду, підстав та умов його застосування, а також меж допустимого відступу від загальної процесуальної форми. Сформульовані в дисертації положення, висновки та рекомендації можуть бути використані як підґрунтя для подальших наукових досліджень відповідної проблематики.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання у законотворчій діяльності при вдосконаленні положень КПК України, у правозастосовній діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та судів, а також в освітньому процесі під час підготовки лекцій, навчальних програм, тестових завдань і методичних матеріалів з дисциплін «Кримінальний процес» та «Судові та правоохоронні органи».

Зауваження та дискусійні положення щодо оформлення та змісту дисертації

Загалом позитивно оцінюючи теоретичну і практичну значущість дисертації Застрожнікової Катерини Сергіївни, її актуальність, наукову новизну, обґрунтованість та аргументованість отриманих результатів, слід зазначити, що окремі положення роботи мають дискусійний характер або потребують додаткового обґрунтування. Зазначене зумовлює необхідність висловлення таких зауважень.

1. У підрозділі 1.1 дисертації здобувачка пропонує розглядати особливий період як комплексне правове явище, що охоплює сукупність спеціальних правових режимів, серед яких воєнний стан, надзвичайний стан, надзвичайна ситуація та інші спеціальні режими (с. 16-17). Такий підхід є цікавим у доктринальному аспекті, однак потребує більш чіткого розмежування авторського теоретичного розуміння категорії «особливий період» та її нормативного змісту, закріпленого насамперед у законодавстві про оборону та мобілізаційну підготовку. Доцільно було б додатково обґрунтувати критерії, за якими надзвичайний стан, надзвичайна ситуація та інші спеціальні режими можуть бути віднесені саме до змісту особливого періоду.

2. Розглядаючи питання припинення дії особливого режиму, здобувачка на с. 44 зазначає, що його юридичною деактивацією є скасування воєнного стану,

після чого відбувається автоматичне повернення до загального порядку кримінального провадження та відновлення всіх процесуальних стандартів. Водночас це положення потребує додаткової конкретизації щодо кримінальних проваджень, у яких на момент припинення воєнного стану вже було застосовано спеціальні процедури, прийнято процесуальні рішення або отримано докази за правилами особливого режиму. Доцільно було б окремо розглянути питання перехідного процесуального механізму та юридичної долі таких рішень і процесуальних дій після припинення особливого режиму.

3. Окремої наукової дискусії потребує сформульована на с. 83 дисертації пропозиція, відповідно до якої виявлення недостовірної інформації про технічну неможливість доступу до ЄРДР має бути підставою для визнання зібраних доказів недопустимими. Підтримуючи необхідність запобігання зловживанням положеннями ст. 615 КПК України та забезпечення належної перевірки обґрунтованості застосування спеціального порядку початку досудового розслідування, вважаємо, що запропонований правовий наслідок потребує додаткової конкретизації. Зокрема, доцільно було б визначити, чи має недостовірність відповідної інформації зумовлювати недопустимість усіх доказів, одержаних у період застосування спеціального порядку, чи лише тих, спосіб отримання яких безпосередньо пов'язаний із необґрунтованим відступом від загальної процедури. У цьому контексті потребує уточнення також значення характеру та істотності допущеного порушення для вирішення питання про допустимість конкретного доказу.

4. Заслуговує підтримки обґрунтована на с. 197-199 дисертації пропозиція щодо запровадження спеціалізації суддів у кримінальних провадженнях, пов'язаних із воєнними злочинами. Здобувачкою враховано кадрове навантаження на суди та запропоновано адаптивну модель такої спеціалізації, яка передбачає можливість розгляду спеціалізованим суддею інших категорій кримінальних проваджень, а також гнучкий перерозподіл справ залежно від безпекової обстановки. Водночас для завершеності запропонованої моделі доцільно було б детальніше визначити критерії відбору суддів для відповідної спеціалізації, вимоги до їх професійної підготовки та порядок організаційного

запровадження такої спеціалізації в конкретному суді. Додаткового пояснення потребує також механізм узгодження спеціалізації суддів із правилами територіальної підсудності та зміни підсудності в умовах воєнного стану.

Слід зазначити, що висловлені зауваження мають переважно дискусійний та рекомендаційний характер, не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження, його належний теоретичний рівень, наукову новизну та практичну значущість.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам

Аналіз тексту дисертації Застрожнікової Катерини Сергіївни на тему «Кримінальне провадження в умовах особливого періоду» свідчить про відсутність порушення здобувачкою вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень інших авторів; дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації. Зокрема, у рецензованій праці не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації.

Викладені в дисертації рекомендації та конкретні пропозиції дисертанта щодо вдосконалення чинного кримінального законодавства України є теоретично обґрунтованими та аргументованими. Тема дисертаційного дослідження є актуальною, сформульовані здобувачкою висновки та рекомендації є достатніми, характеризуються науковою новизною та мають значення не лише для теорії кримінального права, кримінології, але й для правозастосовної практики.

Таким чином, дисертація, представлена Застрожніковою Катериною Сергіївною, є самостійним завершеним науковим дослідженням, у якому отримані нові науково-обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення наукового завдання, що має істотне значення для розвитку кримінального процесу, української науки та правозастосування.

Отже, вважаю, що дисертація на тему «Кримінальне провадження в умовах особливого періоду», яка підготовлена за спеціальністю 081 «Право», відповідає

вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями від 8 травня 2024 р. № 507), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12.07.2019 р.) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (із змінами і доповненнями від 8 травня 2024 р. № 507), а її автор – Застрожнікова Катерина Сергіївна, заслуговує на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

професор кафедри кримінального
права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова,
доктор юридичних наук, професор

Юлія ЦИГАНЮК